

Magdalena Szpilman
Uniwersytet Warszawski
smszpilman@gmail.com

Aleksandra Hasior
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
ahasior@ath.bielsko.pl

Kompetencje zawodowe tłumacza audiowizualnego – między teorią a praktyką

Wprowadzenie

Celem artykułu jest analiza kompetencji wynikających z modelu kompetencyjnego EMT tłumacza zawodowego, opracowanego pierwotnie w 2009 roku z inicjatywy Dyrekcji Generalnej ds. Tłumaczeń Pisemnych Komisji Europejskiej (DG Translation KE), a następnie w 2017 roku. Zamierzeniem tego opracowania było wyszczególnienie umiejętności, które powinni zdobyć przyszli zawodowi tłumacze, poprzez stworzenie jednolitych standardów i programów nauczania na studiach przekładoznawczych w europejskim obszarze edukacyjnym [Biernacka-Licznar 2011; Dybiec-Gajer 2012]. Niemniej warto zauważyć, że w polskiej praktyce rynkowej, poza kwalifikacjami zdobywanymi przez tłumaczy przysięgłych, wykonywanie zawodu tłumacza nie wymaga formalnych kwalifikacji i najczęściej oparte jest na praktyce i doświadczeniu

[por. Albin 2013: 47; Jankowska 2012: 249]. Do samego kształcenia tłumaczy audiowizualnych (AV) odnieśli się już m.in. Díaz-Cintas [2001, 2008], Díaz-Cintas i Remael [2007], Franco, Matamala i Orero [2010], a na gruncie polskim Tomaszewicz [2000], Kajzer-Wietrzny i Tymczyńska [2015] czy Jankowska [2012]. Z tych i innych źródeł wynika, że wykształcenie w zakresie tłumaczeń AV zdobyć można m.in. w formie studiów podyplomowych (np. SWPS, UW), semestralnych lub rocznych kursów w ramach studiów I i II stopnia na kierunkach filologicznych i lingwistycznych oraz w ramach edukacji nieformalnej na specjalistycznych kursach (np. kurs tłumaczenia audiowizualnego szkoły FORTIMA) i warsztatach (np. organizowanych przez Fundację FreeLING).

Niniejszy artykuł będzie próbą konfrontacji wymagań modelu EMT z praktyką tłumacza audiowizualnego pracującego na rynku polskim oraz wskazania umiejętności, jakie tłumacz audiowizualny wypracowuje w ramach swojej praktyki. Rozważania koncentrują się na dwóch najpopularniejszych w Polsce technikach tłumaczenia audiowizualnego, czyli na wersji napisowej oraz lektorskiej. Wynika to z przyjętej metodologii, która jako jedną z metod wykorzystuje autoetnografię, czyli subiektywne doświadczenia własne autorki artykułu, osadzone w szerszym kontekście społecznym. Tekst opiera się również na doświadczeniu zawodowym tłumaczy audiowizualnych, którego analiza została przez autorki przeprowadzona na podstawie kwestionariusza ankiety. W badaniu wzięło udział 12 tłumaczy AV, z czego 10 stanowiły kobiety, a 2 mężczyźni. Podobnie jak autorki tekstu, wszyscy uczestnicy badania mają długoletnie doświadczenie w zakresie tłumaczeń AV (od 5 do 15 lat), a także w zakresie innych typów tłumaczeń (zarówno tekstowych, jak i ustnych). 8 z respondentów ma wykształcenie magisterskie w zakresie tłumaczeń, a 9 uczyło się tłumaczeń audiowizualnych w ramach edukacji nieformalnej. Dobór próby odbył się metodą kuli śnieżnej. Pierwsza osoba, do której autorki zwróciły się z prośbą o udział w badaniu, wskazała dwie kolejne. Po wypełnieniu kwestionariusza ankiety osoby te zostały poproszone o wskazanie innych tłumaczy AV i tak aż do wyczerpania możliwości pozyskania respondentów. W ten sposób dobór próby został wyczerpany.

Temat kompetencji tłumaczy audiowizualnych został szeroko opracowany przez Jankowską [2012] na podstawie wyników badania przeprowadzonego w ramach projektu badawczego „Status tłumacza audiowizualnego w Polsce” [2009/2010]. Niniejszy artykuł zawiera do niego odwołania.

Specyfika tłumaczenia audiowizualnego

Praca tłumacza audiowizualnego niesie za sobą szereg ograniczeń wynikających z natury tekstu audiowizualnego, różniącego się od tekstu pisanego lub ustnego. Co istotne, to metoda tłumaczenia, a nie dziedzinna odróżnia tłumaczenie audiowizualne od innych typów tłumaczenia [Espasa 2004: 191]. W przeciwieństwie do tekstów pisanych tekst polisemiotyczny, jakim jest materiał audiowizualny, buduje sens, opierając się na dwóch kanałach komunikacyjnych: akustycznym i wizualnym oraz czterech rodzajach znaków: dźwiękowo-werbalnych (dialogi oraz dźwięki werbalne w tle), dźwiękowo-niewerbalnych (muzyka, efekty dźwiękowe), wizualno-werbalnych (dokumenty, napisy, nazwy ulic) i wizualno-niewerbalnych (kompozycja obrazu) [zob. Chaume 2004: 31; Jankowska 2012: 244; Zabalbeascoa 2008: 24; Díaz-Cintas, Remael 2007: 45-47]. Wymienione elementy materiału audiowizualnego uzupełniają się wzajemnie, a do zrozumienia pełnego sensu potrzeba wszystkich czterech typów znaków [Chaume 2004: 18]. Oznacza to, że przetłumaczenie jedynie warstwy werbalnej jest niewystarczające i wymaga zastosowania takich strategii translatorskich, jakie pozwolą na transfer sensu poprzez połączenie wszystkich elementów komunikacyjnych. Należy jednak pamiętać, że to obraz warunkuje sposób tłumaczenia, gdyż tłumacz ma możliwość manipulowania jedynie tekstem, a nie obrazem [Mayoral, Kelly, Gallardo 1988: 363]. Na wybór strategii translatorskich mają wpływ związki zachodzące między obrazem a tekstem, a także wynikająca z tych relacji redundancja informacji [Tomaszkiewicz 2006: 59-63].

Podstawową trudnością tłumaczenia audiowizualnego jest zachowanie synchronii między dźwiękiem a obrazem [Tryuk 2008: 31] niezależnie od stosowanej metody (wersji lektorskiej, napisowej czy dubbingu). W wersji lektorskiej oraz napisowej fakt ten wiąże się z koniecznością znacznej skrótości i kondensacji tekstu (w wersji napisowej konieczność zsynchronizowania tekstu tłumaczenia z obrazem wymusza eliminację nawet 40% tekstu oryginału) [Tomaszkiewicz 2006: 113]. W przypadku wersji lektorskiej zadanie tłumacza polega na przygotowaniu tekstu, który zostanie odczytany przez lektora i zmieści się w przeznaczonym na to czasie. Wersja napisowa narzuca normy wynikające z szybkości czytania (odpowiednia długość tekstu wyświetlana przez określony czas). Powyższe ograniczenia mają niebagatelny wpływ na pracę tłumacza

audiowizualnego oraz na jakość tłumaczenia postrzeganego jako produkt końcowy [Sanocka 2013: 25].

Poza specyfiką wynikającą z metody tłumaczeniowej, podobnie jak w przypadku każdego tłumaczenia, jednym z największych wyzwań stojących przed tłumaczami audiowizualnymi jest treść materiału. Wydaje się to oczywiste w przypadku filmów dokumentalnych, ale jest nie mniej istotne w serialach i filmach fabularnych, ponieważ widzowie często traktują materiał emitowany w telewizji jako jedno z najbardziej popularnych źródeł wiarygodnych informacji [Bandura 1971]. Należy zatem pamiętać, że na tłumaczu spoczywa odpowiedzialność za odpowiednie połączenie warstwy językowej i merytorycznej, a więc umiejętne wykorzystanie wszystkich kompetencji.

Kompetencje zawodowe modelu EMT

Kompetencje ujęte w modelu stworzonym przez grupę ekspercką European Master's in Translation (EMT) 2017 są umiejętnościami podstawowymi, „wyjściowymi”, które należy osiągnąć w procesie kształcenia na studiach przekładoznawczych. Podobnie jak pierwotny model z roku 2009, EMT 2017 określa efekty kształcenia ujęte w ogólnych kategoriach kompetencji, które wyszczególniają specyficzne umiejętności, jakie powinien posiadać absolwent. Standardy te mają zapewnić wykształcenie wysoko wykwalifikowanych tłumaczy, przygotowując ich do pracy zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Kompetencje te mogą zostać uzupełnione o dodatkowe umiejętności w zależności od profilu kształcenia.

Uczelnie polskie, które w chwili opracowywania artykułu oferują programy uniwersyteckie na kierunkach tłumaczeniowych zgodne z modelem EMT, to: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Filologiczny, Katedra Przekładoznawstwa (kierunek: lingwistyka, specjalność: przekład i komunikacja międzykulturowa); Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Wydział Filologiczny, Instytut Neofilologii (filologia angielska, kierunek: przekładoznawstwo – technologie tłumaczeniowe); Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii we współpracy z Wydziałem Anglistyki (Wydziałowe Studia Magisterskie w zakresie Tłumaczenia Specjalistycznego i Zawodowego) oraz Uniwersytet Warszawski, Instytut Lingwistyki Stosowanej (studia stacjonarne II stopnia, kierunek: lingwistyka stosowana, specjalność: tłumaczeniowa).

W modelu EMT kompetencje rozumiane są jako „sprawdzona zdolność do wykorzystania wiedzy, umiejętności oraz zdolności indywidualnych, społecznych i/lub metodologicznych w warunkach pracy lub nauki oraz w dążeniu do rozwoju zawodowego i osobistego”¹. Zgodnie z omawianym modelem absolwent powinien zdobyć kompetencje w następujących obszarach:

Rys. 1. Kompetencje tłumacza zawodowego w modelu EMT 2017²

Każdy z powyższych punktów zawiera spis części składowych, dzięki czemu model ten nabiera wymiaru praktycznego, do którego odniesiemy się w dalszej części artykułu.

¹ „‘Competence’ means the proven ability to use knowledge, skills and personal, social and/or methodological abilities, in work or study situations and in professional and personal development”, źródło: The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF), http://relaunch.ecompetences.eu/wp-content/uploads/2013/11/EQF_broch_2008_en.pdf, 15.01.2020.

² Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020.

Między teorią a praktyką

KOMPETENCJE JĘZYKOWE I KULTUROWE (świadomość transkulturowa i socjolingwistyczna oraz umiejętności komunikacyjne)

Model EMT do kompetencji językowych zalicza rozumienie struktur gramatycznych, leksykalnych i idiomatycznych, zasad typografii w obu językach, umiejętność stosowania tych samych struktur w języku A i B oraz rozwijanie wrażliwości na zmiany zachodzące w języku. Prawdą jest, że – z punktu widzenia wymogów formalnych – do podjęcia studiów z zakresu tłumaczeń AV, czyli w konsekwencji do wykonywania pracy w branży tłumaczeń AV, wystarczy znajomość języka źródłowego na poziomie C1, a języka docelowego na poziomie C2 lub na poziomie języka ojczystego [model EMT 2017]. Jak jednak wykazało badanie Jan-kowskiej [2012], 30% praktykujących tłumaczy audiowizualnych nie odebrało formalnego wykształcenia na studiach filologicznych. Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że wprawdzie osoby zajmujące się tłumaczeniem AV mają wykształcenie z zakresu translatoryki, najczęściej na poziomie magisterskim (8 z 12), to jednak aż 9 z 12 ankietowanych deklaruje nieformalne wykształcenie w zakresie tłumaczeń AV. Z obserwacji autorek wynika także, że do wykonywania zawodu tłumacza audiowizualnego wystarczy bierna znajomość języka źródłowego. Do kompetencji językowych można zaliczyć także wrażliwość językową oraz kreatywność, niezbędną, gdy mamy do czynienia z neologizmem czy wyrażeniem idiomatycznym nieposiadającym bezpośredniego odpowiednika w języku docelowym.

Kwestionariusze ankiety wypełnione w ramach przeprowadzonych przez nas badań zawierały kompetencje tłumacza według modelu EMT. Ankietowani tłumacze AV zostali poproszeni o wybranie najważniejszych z punktu widzenia ich pracy zawodowej. W zakresie kompetencji językowych i kulturowych najczęściej wskazywane były:

1. umiejętność rozumienia struktur gramatycznych, leksykalnych i idiomatycznych, a także konwencji graficznych i typograficznych języka A i innych języków roboczych (B, C);
2. umiejętność wyodrębnienia i podsumowania niezbędnych informacji w dokumencie;

3. umiejętność szybkiego i dobrego szkicowania, redagowania, zmiany struktury, kondensowania i postędyj (w językach A i B)³.

Kompetencje kulturowe można ująć w dwóch perspektywach, socjolingwistycznej oraz tekstowej. Ta pierwsza oznacza m.in. umiejętność rozpoznawania funkcji i znaczenia wariantów językowych (geograficznych, społecznych, historycznych i stylistycznych), identyfikowanie relacji w danej społeczności, które obejmują również język niewerbalny, oraz umiejętność użycia odpowiedniego dla danej sytuacji rejestru. Przykładem kompetencji międzykulturowych tłumacza widzianych z perspektywy socjolingwistycznej może być trudność związana z oddaniem w warunkach tłumaczenia audiowizualnego tekstu nacechowanego stylistycznie (język archaizowany czy idiolekt postaci). Wymiar tekstowy natomiast pozwala na zrozumienie i analizę stereotypów czy aluzji językowych. Każdy tekst, a zatem także tekst tłumaczenia AV, jest formą komunikacji, a przez to ważnym jego elementem jest kod kulturowy, który docelowo musi być wspólny dla nadawcy i odbiorcy tekstu. Do kompetencji tłumacza w takiej sytuacji należy znajomość kodu kulturowego języka źródłowego i zdolność przetransponowania go zgodnie z kodem kulturowym języka docelowego. Pozwala to uniknąć sytuacji odczytywanych jako zabawne: przetłumaczenie zdania „I sat on a Greyhound”, jako „Usiadłem obok szarego psa myśliwskiego” (tłumacz nie wiedział, że *Greyhound* odnosi się do amerykańskiego przedsiębiorstwa przewozowego obsługującego dalekobieżne trasy autobusowe w Stanach Zjednoczonych)⁴, ale także poważnych błędów translatorskich czy mylnych interpretacji.

KOMPETENCJE TŁUMACZENIOWE (strategiczne, metodologiczne i tematyczne)

Ta grupa obejmuje umiejętność zdobywania i przetwarzania informacji, np. terminologicznych czy frazeologicznych, oceniania wiarygodności źródeł, używania odpowiednich narzędzi do zdobywania takich informacji oraz archiwizowania własnych dokumentów. Wśród najważniejszych ankietowani przez nas tłumacze wymienili (ponownie, zgodnie z modelem EMT):

³ Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020 (tłum. Aleksandra Hasior i Magdalena Szpilman).

⁴ Przekład zaczerpnięty z praktyki zawodowej Magdaleny Szpilman – adjustacja tekstu tłumaczenia serialu *Weeds*.

1. szybkie i dokładne podsumowywanie, przeformułowywanie, zmienianie struktury, dostosowywanie i skracanie tekstu w co najmniej jednym języku docelowym przy użyciu komunikacji pisemnej i/lub ustnej;
  2. wdrażanie instrukcji, przewodników po stylach lub konwencji dotyczących konkretnego tłumaczenia;
- oraz jako równorzędnie ważne:
3. analiza dokumentu źródłowego, identyfikacja potencjalnych trudności tekstowych i kognitywnych oraz ocena strategii i zasobów potrzebnych do odpowiedniego przeformułowania tekstu zgodnie z potrzebami komunikacyjnymi;
  4. sprawdzanie, korekta i/lub redakcja własnej pracy oraz pracy innych zgodnie ze standardowymi lub specyficznymi dla danego zadania celami jakości⁵.

Studia nagraniowe, przydzielając materiały, starają się brać pod uwagę specjalizację tłumacza (np. medyczną), jednak często do tłumaczy trafiają materiały z zupełnie nieznanego im zakresu tematycznego, co oznacza, że podczas pracy nad danym tekstem muszą oni pozyskać konkretną wiedzę. Największym jednak utrudnieniem jest zróżnicowanie tematyczne materiałów AV, nie tylko w ramach jednej serii, ale nawet w jednym odcinku materiału. Tłumacz jest zmuszony do przekładania terminologii przynależącej do różnych dziedzin nauki, a brak czasu uniemożliwia odpowiednie przygotowanie się do pracy oraz wyspecjalizowanie się w danej dziedzinie. Jednym z ciekawszych przykładów jest serial popularnonaukowy *Pierwszy stopień do piekła*⁶, w którym ścieżka dźwiękowa sześciu 50-minutowych odcinków zawiera terminologię z dziedzin takich jak medycyna, mechanika, anatomia, technika, fizyka, chemia, surowce naturalne, wędkarstwo i recykling [Hasior 2018: 75].

W przypadku materiałów zawierających słownictwo specjalistyczne tłumacze AV mają do dyspozycji narzędzia ułatwiające im pracę. Przede wszystkim pozyskiwanie dodatkowych informacji z samego materiału wizualnego, bez odrywania terminologii od kontekstu (np. opisywanie cech gatunku pewnego zwierzęcia przy jednoczesnym pokazaniu obrazów ilustrujących tekst). Ułatwia to znalezienie ekwiwalentu w języku

⁵ Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020 (tłum. Aleksandra Hasior i Magdalena Szpilman).

⁶ Tytuł oryginalny *Evil knows! In the name of science*, Maximus Films [2016] (tłum. Aleksandra Hasior).

docelowym, szczególnie gdy narrator używa nazwy, która musi zostać doprecyzowana w tekście docelowym (w przypadku wieloznaczności), tj. obraz ułatwia dokonanie wyboru. Sam tekst audio również może dostarczać niezbędnych informacji w formie przeformułowania lub wyjaśnienia – tak zwykle dzieje się w tekstach skierowanych do odbiorcy ogólnego, gdy narrator objaśnia termin użyty przez wypowiadającego się specjalistę.

Tłumacze AV często korzystają z pomocy ekspertów, zarówno konsultantów, gdy środki przeznaczone na udźwiękowanie materiału przewidują konsultację naukową, jak i we własnym zakresie korzystają z pomocy osób prywatnych czy instytucji specjalizujących się w danej dziedzinie. Konsultacje merytoryczne dotyczą najczęściej dwóch zakresów:

A. żargonu (a nie tylko terminologii). Autorki artykułu we własnej pracy zawodowej zetknęły się z koniecznością skontaktowania się z takimi instytucjami, jak warsztat samochodów amerykańskich, by wyjaśnić różnice w konstrukcji samochodów z automatyczną skrzynią biegów; warszawskie zoo, by zapytać o bezinwazyjne metody tresowania słoni; wieża kontroli lotów, by móc prawidłowo przełożyć tekst rozmowy pilota z wieżą. Takich przykładów każdy tłumacz AV ma w swoim dorobku dziesiątki.

B. zawartość merytoryczna – gdy istnieje podejrzenie, że informacje zawarte w treści listy dialogowej mogą być niezgodne z prawdą (jak w serialu dokumentalnym *Tajna Armia Europy*⁷, gdzie fakty i liczby dotyczące powstania warszawskiego nie zostały zweryfikowane przez twórców materiału, a dopiero przez polskiego tłumacza AV); może się też łączyć z warstwą językową (jak w programie dokumentalnym *Tajemniczy świat modliszek*⁸), w którym w transkrypcji w języku angielskim do materiału nagranych oryginalnie w języku francuskim pojawiał się termin oznaczający w języku polskim „konika polnego”, podczas gdy warstwa wizualna przedstawiała „szarańczę” (co potwierdzał oryginalny skrypt w języku francuskim).

Wiedza tłumacza AV musi więc pozwolić na zweryfikowanie treści. Dlatego najskuteczniejszą metodą praktyczną jest sprawdzanie wszystkiego, od nazw własnych po fakty liczbowe, przy jednoczesnym

⁷ Tytuł oryginału *WW2 Secret Army* [2012] (tłum. Magdalena Szpilman).

⁸ Tytuł oryginału *Alien Insect – Praying Mantis – Mante religieuse* (tłum. Aleksandra Hasior).

zastosowaniu motoryzacyjnej zasady „ograniczonego zaufania” do twórców, szczególnie materiałów dokumentalnych.

Do obszaru tłumaczeniowego należą również kompetencje tematyczne, oznaczające umiejętność poszerzania swojej wiedzy specjalistycznej (*learning to learn*), umiejętność analizy czy rozwijanie ciekawości. Albin pisze o uczeniu się przez doświadczenie, a za doświadczenie uznaje każdy zaistniały w życiu tłumacza fakt związany zarówno z pracą zawodową, jak i z interakcjami społecznymi i biznesowymi [Albin 2013: 55].

Rodzaj materiałów, które trafiają do tłumaczenia, determinuje warunki pracy tłumacza. Dobór materiałów uwarunkowany jest zaś rynkiem współczesnych mediów. Do tłumaczenia trafiają te, które są popularne wśród odbiorców i gwarantują oglądalność. Natomiast tematyka emitowanych materiałów determinuje dziedzinę, w jakiej w obecnych warunkach rynkowych tłumacze audiowizualni muszą się wyspecjalizować. Owa specjalizacja odbywa się na dwa główne, niewykluczające się sposoby. Z jednej strony tłumacze korzystają z posiadanej już wiedzy, często pozazawodowej, prywatnej, opartej na drugim wykształceniu albo zainteresowaniach. Z drugiej zaś podstawą ich pracy jest wiedza zdobywana podczas wykonywania zleceń. Wielokrotnie, stykając się z nieznanym sobie tematem czy problemem, tłumacze zwracają się do instytucji lub indywidualnych ekspertów z prośbą o pomoc.

W wymiarze tekstowym kompetencje tłumaczeniowe obejmują umiejętność zrozumienia i analizy makrostruktury tekstu oraz umiejętność przeformułowania, kondensacji i streszczania komunikatów. Są to umiejętności wynikające z konieczności dostosowania tekstu do danej metody tłumaczeniowej [Tomaszkiewicz 2006: 102]. W przypadku wersji lektorskiej jest to umiejętność odpowiedniego rozstawienia tekstu, zredagowania go, podania kodów czasowych oraz zastosowania odpowiednich oznaczeń w tekście, np. pauz lub zapisów fonetycznych nazw własnych czy „wypuszczania” pojedynczych elementów wypowiedzi. Co najważniejsze, tekst musi zostać odpowiednio zsynchronizowany z obrazem. Podobnie w wersji napisowej tłumacz musi posiadać wiedzę techniczną na temat rozstawiania napisów (liczba znaków w wersji, sposób podziału napisów na linijki, odpowiednia redakcja tekstu).

KOMPETENCJE TECHNOLOGICZNE (narzędzia i aplikacje)

Kolejna kompetencja oznacza umiejętność posługiwania się odpowiednimi narzędziami wspomagającymi pracę tłumacza (jak programy

komputerowe, bazy terminologiczne czy Internet) w sposób efektywny i szybki oraz uczenie się obsługi nowych narzędzi (szczególnie na potrzeby materiałów audiowizualnych). Kompetencje te nazywane są przez Jankowską [2012: 251-256] „technologicznymi” w odróżnieniu od kompetencji technicznych (nazwanych w opracowaniu EMT kompetencjami tłumaczeniowymi w wymiarze tekstowym, które zostały omówione powyżej). Ta wiedza technologiczna w przypadku tłumaczy AV to umiejętność obsługiwanego odpowiedniego oprogramowania oraz poruszania się na rynku tłumaczeniowym, który współcześnie jest głównie wirtualny. W przypadku wersji lektorskiej jest to edytor tekstów oraz program do odtwarzania plików wideo, w przypadku napisów – program służący do rozstawiania napisów (a więc ustawiania odpowiedniej liczby klatek na sekundę oraz czasu wyświetlania napisów, odstępów między poszczególnymi napisami oraz unikania przechodzenia napisu przez tzw. skłękę montażową). Spośród kompetencji wymienianych w modelu EMT ankietowani przez nas tłumacze AV jako najistotniejsze dla siebie wymienili:

1. wykorzystanie najbardziej odpowiednich aplikacji IT, w tym pełnego zakresu oprogramowania biurowego, i szybkie dostosowywanie się do nowych narzędzi i zasobów IT;
2. skuteczne wykorzystanie wyszukiwarek, narzędzi korpusowych, narzędzi analizy tekstu i narzędzi CAT;
3. wstępnie przetwarzanie i zarządzanie plikami oraz innymi źródłami w ramach tłumaczenia, np. plikami wideo i multimedialnymi, obsługą technologii internetowych⁹.

KOMPETENCJE PERSONALNE I INTERPERSONALNE

Do tej grupy kompetencji można zaliczyć tzw. kompetencje miękkie. Czas realizacji zlecenia wynika z uwarunkowań rynkowych – najczęściej na przetłumaczenie programu tłumacz ma kilka dni roboczych. Konieczna jest więc umiejętność pracy pod presją czasu, gdyż tempo pracy jest ogromne. Stąd wynika też trudność konsultowania terminologii ze specjalistami, ponieważ często odpowiedź przychodzi zbyt późno. Dodatkowym zadaniem jest umiejętność zarządzania czasem i organizacja pracy [ibidem: 259] oraz umiejętność odnalezienia się w warunkach rynkowych.

⁹ Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020 (tłum. Aleksandra Hasior i Magdalena Szpilman).

Kolejna z kompetencji miękkich to umiejętność szybkiej pracy i kreatywność (również w rozwiązywaniu problemów pozajęzykowych). Często brak wcześniejszej możliwości zapoznania się ze zlecanym materiałem stanowi element zaskoczenia. W tekście filmu czy serialu pojawić się mogą tak język specjalistyczny, jak i teksty piosenek czy wierszy, które podlegają tłumaczeniu, gdyż stanowią integralną część materiału, czyli „grają” w danym filmie.

Tłumaczenie metodą lektorską czy napisową daje widzowi możliwość nieustannego porównywania tekstu tłumaczenia z wersją oryginalną. Naraża to tłumacza na częstą krytykę, szczególnie że podpisuje się on pod tłumaczeniem własnym nazwiskiem i bierze za nie pełną odpowiedzialność. W tym przypadku krytyka pod adresem tłumacza jest formułowana nie tylko przez profesjonalistów, np. korektora, jak w innych rodzajach przekładu, ale także przez odbiorców, którzy nie są ekspertami ani w dziedzinie językoznawstwa, ani translatoryki. Nie rozumieją także specyficznych wymogów tłumaczenia AV, co sprawia, że dokonywane przez tłumacza wybory często traktują jako błędy merytoryczne. Z powyższego wynika, że tłumacz, który nie wypracuje mechanizmów obronnych i odporności na tego typu – często niezasadną – krytykę, naraża się na głęboką frustrację i szybkie wypalenie zawodowe.

W wymiarze interpersonalnym ujęto umiejętności związane z rolą społeczną tłumacza, znajomością etyki pracy, organizacją czasu, radzeniem sobie ze stresem, procesem stałego dokształcania się, przystosowaniem się do narzuconych warunków pracy, pracą z innymi ekspertami czy pracą w zespole. Najważniejsza wydaje się etyka pracy, gdyż nie tylko mieszczą się w niej, czy też budują ją pozostałe wymienione umiejętności interpersonalne, ale także dlatego, że jest ona źródłem odpowiedzialności zawodowej tłumacza, a zatem definiuje jego rolę społeczną, wytycza jej normy i granice. Jak twierdzi Joanna Albin:

[w] literaturze przekładoznawczej dotyczącej kompetencji tłumaczeniowej konkurują ze sobą dwa stanowiska. Jedno zakłada, że współczesne warunki pracy tłumacza wymagają od niego posiadania szerokiego wachlarza umiejętności, nie tylko językowych, ale również technicznych, specjalistycznych z różnych dziedzin, a także społecznych. Powinien on też być gotowy na szybkie dostosowanie się do nowych wymogów zawodowych, a jego myślenie powinny charakteryzować jednocześnie elastyczność, autonomia i umiejętność współpracy. Drugi sposób definiowania kompetencji tłumaczeniowej proponuje ograniczenie jej zakresu do umiejętności kluczowych i wyłącznych

dla tłumaczenia, czyli do rozważania różnych rozwiązań i wyboru optymalnego w sposób szybki i uzasadniony [Albin 2013: 49].

Niemniej, jak pisze dalej autorka, „konieczność stosowania nowoczesnego szkolenia zawodowego tłumaczy, uwzględniającego umiejętności zarządzania relacjami społecznymi oraz własnymi zasobami poznawczo-afektywnymi, jest faktem” [*ibidem*: 50].

Powyższe potwierdzają wyniki przeprowadzonej przez nas ankiety. Model EMT wymienia 6 kompetencji personalnych i interpersonalnych, z których, zdaniem zapytanych przez nas tłumaczy AV, najważniejsze są:

1. planowanie i zarządzanie czasem, stresem i obciążeniem pracą;
2. przestrzeganie terminów, instrukcji i specyfikacji;
3. poddawanie się samoocenie, aktualizacja oraz rozwój kompetencji i umiejętności poprzez osobiste strategie i wspólne uczenie się¹⁰.

KOMPETENCJE ŚWIADCZENIA USŁUG TŁUMACZENIOWYCH

Punkt ten obejmuje wszystkie umiejętności związane z wykonywaniem tłumaczeń oraz ogólnie z usługami językowymi w kontekście praktycznego wykonywania zawodu. Oznacza umiejętność przygotowania tekstu spełniającego wymagania klienta, określania etapów oraz wyznaczania strategii tłumaczenia, definiowania i oceniania problemów tłumaczeniowych, stosowania metajęzyka służącego do mówienia o pracy oraz wykonywania korekty tekstu. Jak podaje Sanocka [2013: 26, 33], tłumaczenie we współczesnym otoczeniu biznesowym jest procesem wieloetapowym, co przekłada się również na proces tłumaczenia audiowizualnego. Zgodność z normą ISO 9001:2008 (wieloetapowość procesu) ma za cel dostarczenie produktu zaspokajającego potrzeby klienta.

Klient stał się niekwestionowanym królem na rynku usług językowych: jego oczekiwania kształtują sposób, w jaki zlecenie jest realizowane, zarządzane i dostarczane. Nabywca nie potrzebuje jedynie tłumaczy, ale raczej inżynierów komunikacji wielojęzycznej i multimedialnej. Umiejętność tłumaczenia nie jest już wystarczająca [*ibidem*: 35].

Faktem jest, że współcześnie tłumaczenie mniej jest dziełem, a bardziej produktem wymagającym wielowymiarowej obróbki. Wieloetapowość tłumaczenia audiowizualnego obejmuje adiustację tekstu, którą powinny

¹⁰ Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020 (tłum. Aleksandra Hasior i Magdalena Szpilman).

zapewniać studia opracowujące polską wersję językową. Praktyka jednak wskazuje, że często tłumacz jest skazany sam na sobie i to on bierze na swoje barki odpowiedzialność za jakość ostatecznej wersji językowej. Od tłumaczy wymaga się, żeby byli nie tylko specjalistami w dziedzinie translatoryki, ale także w wymiarze aspektów technicznych, szczególnie w zakresie tłumaczeń AV, gdzie mamy do czynienia z nagrywaniem ścieżki dźwiękowej (wersja lektorska) czy rozstawianiem, miksowaniem i wypalaniem napisów (wersja napisowa). Jednocześnie, co widać w codziennej praktyce współpracy z klientami, wielu z nich bez zastrzeżeń przyjmuje materiał o niższej jakości językowej, jeśli tylko zapewni im się obniżenie ceny i zachowanie, najczęściej krótkich, terminów realizacji [Raport dla IAMLADP 2004, w: Morin-Hernández 2009: 26]. Dla tłumacza, dla którego ważna jest etyka i etos pracy, jest to sytuacja wręcz nie do zaakceptowania, będąca kolejnym źródłem frustracji. Niemniej dla tłumaczy AV zachowanie profesjonalnej postawy wobec klienta jest niezwykle istotne. Wśród najważniejszych kompetencji z zakresu modelu EMT wymieniają oni:

1. negocjowanie z klientem (w celu określenia terminów, stawek/fakturowania, warunków pracy, dostępu do informacji, umów, praw, obowiązków, specyfikacji usług językowych, specyfikacji przetargowych itp.);
2. wyjaśnianie wymagań, celów i zamierzeń klienta, odbiorców usług językowych i innych zainteresowanych stron oraz oferowanie odpowiednich usług w celu spełnienia tych wymagań;
3. przestrzeganie kodeksów etyki zawodowej oraz standardów zawodowych (poufność, uczciwa konkurencja itp.), nawiązywanie kontaktów z innymi tłumaczami i dostawcami usług językowych za pośrednictwem mediów społecznościowych i stowarzyszeń zawodowych¹¹.

Wnioski

Jasne jest, że wiedza potrzebna tłumaczowi AV w znacznym zakresie nie odbiega od kompetencji, które powinien posiadać każdy tłumacz, czyli podbudowy teoretycznej oraz odpowiednich kompetencji językowych. Jednak biorąc pod uwagę stosowaną metodę tłumaczenia, powinien on także posiadać wiedzę techniczną i technologiczną, umożliwiającą mu odpowiednie przygotowanie tekstu. Jednocześnie rynek pracy,

¹¹ Źródło: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf, 15.01.2020 (tłum. Aleksandra Hasior i Magdalena Szpilman).

a szczególnie presja czasu i brak możliwości przewidzenia treści materiału wymagają od tłumacza AV odpowiednich kompetencji miękkich, jak panowanie nad stresem, dobre zarządzanie czasem czy odporność na krytykę. Rynek pracy, a właściwie „moda” na sprofilowany typ materiałów, warunkuje specjalizowanie się tłumaczy w konkretnych dziedzinach pozatranslatorycznych, z uwzględnieniem, o ile jest to możliwe, zróżnicowania tematycznego. Płynący z tej pracy, opartej w dużej mierze na praktyce tłumaczeniowej, wniosek jest następujący: tłumacz AV jest zarówno rzemieślnikiem, jak i ekspertem, twórcą i biznesmenem, artystą i technikiem, człowiekiem orkiestrą. Zatem podstawą pracy tłumacza AV jest szeroko pojęta interdyscyplinarność. Najlepszym podsumowaniem niniejszego artykułu zdaje się być wypowiedź Joanny Albin:

[t]łumacze są podmiotami aktywnie analizującymi swoje funkcjonowanie w środowisku pracy. Są więc w stanie ocenić, że ich umiejętności w zakresie kompetencji rzeczywiście wymaganej przez środowisko wciąż powinny być doskonałe. [...] Potwierdza się teza, że to tłumacz jest najbardziej kompetentny do oceny swoich potrzeb edukacyjnych [Albin 2012: 44].

Bibliografia

- Albin, J. (2012), „Kompetencja z punktu widzenia tłumacza”, [w:] Maria Piotrowska *et al.*, red. *Kompetencje tłumacza*, Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”, Kraków, 31-48.
- Albin, J. (2013), „Kształcenie tłumaczy a samokształcenie, czyli o poszukiwaniu metod wykorzystania w dydaktyce doświadczeń zawodowych tłumaczy”, [w:] Maria Piotrowska, Anna Szczesny, red. *Dydaktyka przekładu*, Księgarnia Akademicka, Kraków, 47-66, <https://doi.org/10.12797/MOaP.19.2013.19-20.05>.
- Bandura, A. (1971), *Social Learning Theory*, General Learning Corporation, New York.
- Biernacka-Licznar, K. (2011), „Kształcenie tłumaczy specjalistycznych w sieci EMT. Sprawa Kellgrena – przykład nabywania kompetencji tłumaczeniowej”, *Rocznik Przekładoznawczy*. 6: 133-150, <https://doi.org/10.12775/RP.2011.010>.
- Bogucki, Ł. (2013), *Areas and Methods of Audiovisual Translation Research*, Peter Lang, Frankfurt am Main, <https://doi.org/10.3726/978-3-653-03263-5>.

- Chaume, F. (2004), „Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation”, *Meta*. 49(1): 12-24, <https://doi.org/10.7202/009016ar>.
- Dąbmska-Prokop, U. (2000), „Kompetencje tłumacza”, [w:] Urszula Dąbmska-Prokop, red. *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*, Wydawnictwo Akademii Polonijnej „Educator”, Częstochowa, 109-110.
- Díaz-Cintas, J. (2001), „Teaching Subtitling at University”, [w:] Sonia Cunico, red. *Training Translators and Interpreters in the New Millennium*, University of Portsmouth, Portsmouth.
- Díaz-Cintas, J., red. (2008), *The Didactics of Audiovisual Translation*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, <https://doi.org/10.1075/btl.77>.
- Díaz-Cintas, J., Orero, P. (2010), „Voiceover and Dubbing”, [w:] Yves Gambier, Luc van Doorslaer, red. *Handbook of Translation Studies*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 441-445, <https://doi.org/10.1075/hts.1.voi1>.
- Díaz-Cintas, J., Remael, A. (2007), *Audiovisual Translation: Subtitling*, St. Jerome, Manchester.
- Dybiec-Gajer, J. (2012), „Kompetencje profesjonalnego tłumacza a kształcenie i sukces zawodowy. Model kompetencji EMT z perspektywy polskich tłumaczy w Parlamencie Europejskim”, [w:] Maria Piotrowska *et al.*, red. *Kompetencje tłumacza*, Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”, Kraków, 167-193.
- Espasa, E. (2004), „Myths about documentary translation”, [w:] Pilar Orero, red. *Topics on audiovisual translation*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, 183-197, <https://doi.org/10.1075/btl.56.19esp>.
- Franco, E., Matamala, A., Orero, P. (2010), *Voice-over Translation. An Overview*, Peter Lang AG, Bern.
- Hasior, A. (2018), „Documentary translation in the Polish market of television programmes”, [w:] Magdalena Aleksandrak, red. *Języki specjalistyczne w lingwistyce stosowanej: między teorią i praktyką*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 63-77.
- Jankowska, A. (2012), „Kompetencje tłumacza audiowizualnego”, [w:] Maria Piotrowska *et al.*, red. *Kompetencje tłumacza*, Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”, Kraków, 243-265.
- Kajzer-Wietrzny, M., Tymczyńska, M. (2015), „Devising a systematic approach to examination marking criteria for audiovisual translation: a case study from Poland”, *The Interpreter and Translator Trainer*. 9(3): 342-355, <https://doi.org/10.1080/1750399X.2015.1100400>.

- Mayoral, R., Kelly, D., Gallardo, N. (1988), „Concept of Constrained Translation. Non-Linguistic Perspectives of Translation”, *Meta*, 33(3): 356-367, <https://doi.org/10.7202/003608ar>.
- Model kompetencji tłumacza zawodowego EMT 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fwkw2017_en_web.pdf, 15.01.2020.
- Morin-Hernández, K. (2009), „La révision comme clé de la gestión de la qualité des traductions en contexte professionnel” (praca doktorska), Université de Rennes, [online] <http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/38/32/66/PDF/These-MorinHernandez.pdf>, 31.01.2019.
- Orero, P. (2004), „The pretended easiness of voice-over translation of TV interviews”, *Jostrans*. 2: 76-96. http://www.jostrans.org/issue02/art_orero.php, 31.01.2019.
- Orero, P. (2006), „Synchronization in voice-over”, [w:] José María Bravo Gozalo, red. *A new spectrum of Translation Studies*, Publicaciones de la Universidad de Valladolid, Valladolid, 255-264.
- Orero, P. (2009), „Voice-over in Audiovisual Translation”, [w:] Jorge Díaz-Cintas, Gunilla Anderman, red. *Audiovisual Translation. Language Transfer on Screen*, Palgrave Macmillan, London, 130-139, https://doi.org/10.1057/9780230234581_10.
- Sanocka, K. (2013), „Nasz klient, nasz pan’, czyli tłumaczenie jako produkt na rynku usług językowych. Potrzeby, procesy, jakość i zarządzanie”, *Między oryginałem a przekładem*, 19(1/2[19/20]): 23-38, <https://doi.org/10.12797/MOaP.19.2013.19-20.03>.
- Tomaszkiewicz, T. (2000), „Kształcenie tłumaczy na potrzeby komunikacji audiowizualnej”, [w:] Anna Setkiewicz, red. *O nauczaniu przekładu*, TEPiS, Warszawa 247-252.
- Tomaszkiewicz, T. (2006), *Przekład audiowizualny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tryuk, M. (2008), „Co to jest tłumaczenie audiowizualne?”, *Przekładaniec*. 20(1): 26-39.
- Zabalbeascoa, P. (2008), „The nature of the audiovisual text and its parameters”, [w:] Jorge Díaz-Cintas, red. *The didactics of Audiovisual Translation*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, 21-37, <https://doi.org/10.1075/btl.77.05zab>.

Filmografia:

Pierwszy stopień do piekła (Evil knows! In the name of science)

Tajna Armia Europy (WW2 Secret Army)

Tajemniczy świat modliszek (Alien Insect – Praying Mantis – Mante religieuse)

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu zarysowanie problematyki tłumaczenia specjalistycznego, obejmującego przekład audiowizualny (AV). Tłumacz AV musi zmierzyć ze zróżnicowaną tematyką, często bazując na swojej wiedzy nietranslatorycznej, łącząc w swojej pracy kompetencje językowe, międzykulturowe i technologiczne. Artykuł ma na celu praktyczną weryfikację kompetencyjnego modelu EMT tłumacza zawodowego.

Słowa kluczowe: tłumaczenie audiowizualne, tłumaczenie specjalistyczne, kompetencje tłumacza, rola tłumacza

SUMMARY**Professional Competences of an Audiovisual Translator – between Theory and Practice**

The article aims to outline the subject of specialized translation, including audiovisual translation (AV). AV translators have to face a variety of topics, often basing their work on non-linguistic knowledge, combining linguistic, intercultural and technological competences. The article aims at practical verification of the EMT competence framework.

Keywords: audiovisual translation, specialized translation, translator competences, the role of a translator